

РЕЛИГИОЗНА АМБЛЕМАТИКА ВО МАКЕДОНСКАТА ТЕРИТОРИЈАЛНА ХЕРАЛДИКА

Иван Нацевски

Македонско грбословно друштво,
Потпретседател и хералд вардарски
<https://orcid.org/0000-0002-7169-6039>

УДК 929.6:271(497.7)
<https://doi.org/10.47763/mher2320026j>

Рецензирана статија

АПСТРАКТ

Македонија е земја во срцето на Балканот. Таа традиционално е во епицентарот на настаните меѓу Истокот и Западот. Земјата е средиште на христијанството два милениуми и избилува со христијански реликти и симболи. Иако хералдиката во различни форми е позната во Македонија од средниот век, дури кон крајот на 20 век се прават донекаде систематски обиди за проучување и развивање нови хералдички практики. Ова доведе до релативно широка употреба на религиозни симболи во тој процес.

Овој труд ја опфаќа религиозната амблематика во македонската месна хералдика. Крстовите, црквите и црковните камбанарии се користат во повеќе наврати на месните грбови. Употребените крстови се доста специфични, а некои се опишани во македонскиот хералдички термилошки речник на Македонското хералдичко друштво. Црквите и црковните камбанарии до одреден степен се стилизации на поединечни македонски сакрални објекти.

Клучни зборови: месна хералдика, македонија, ошптински грбови, религиска симболика, христијански симболи, хералдички крстови.

RELIGIOUS EMBLEMATICS IN MACEDONIAN CIVIC HERALDRY

Ivan Nacevski

Macedonian Heraldic Society,
Vice President and Vardar Herald
<https://orcid.org/0000-0002-7169-6039>

UDC 929.6:271(497.7)
<https://doi.org/10.47763/mher2320026j>

Peer-reviewed article

ABSTRACT

Macedonia is a country in the heart of the Balkans. It has traditionally been in the grind of events between the East and West. The country has been a center of Christianity for two millennia and is abundant in Christian relics and emblems. Though heraldry in various forms is known in Macedonia from the Middle Ages it is in the late 20th century that a somewhat systematic attempts have been made at studying and developing new heraldic practices. This has led to the relatively wide use of religious emblems in the process. This paper covers the religious emblems in Macedonian civic heraldry. Crosses, churches and church bell towers are used in multiple occasions in civic coat of arms. The crosses used are quite specific and some have been described by the Macedonian heraldic terminology dictionary of the Macedonian Heraldry Society. The churches and church bell towers are to some degree stylizations of particular Macedonian sacral objects.

Keywords: Civic heraldry, municipal arms, religious symbolics, Christian symbols, heraldic crosses

ВОВЕД

Човечката природа е водена и изразувана, меѓу другото, и преку симболи. Од наједноставното и најинтимното изразување љубов до идентификација на групи и поединци, целото човечко општество е преплавано со симболи и фигуративни значења. Имајќи го ова на ум, воопшто не е чудно што хералдиката, од нејзиното појавување до денес, предизвикува особена љубопитност кај луѓето. Таа љубопитност е насочена кон ознаките, т.е. грбовите на поединечни историски личности како и грбовите на цели кралства, држави, територии итн. Знаејќи го ова, се подразбира дека религиозните симболи, артефакти, цркви, светци и други предмети од религиозно потекло ќе имаат значително влијание и застапеност во хералдиката.

Македонија, земја во срцето на Балканот, традиционално е во епицентарот на настаните меѓу Истокот и Западот. Иако хералдиката во различни форми е позната во Македонија уште од средниот век, дури кон крајот на 20 век се прават донекаде систематски обиди за проучување и развивање нови хералдички практики. Најстариот симбол поврзан со територијален ентитет во Македонија е знамето над Скопје прикажано на картата на Анџелино Дулчерти од 1339 година (Јоновски, 2015). Во 1395 година Скопје потпаѓа под османлиска власт, а во 1430 година и Солун. Така, цела Македонија ќе остане под османлиска власт во следните пет века до 1912 година. Поради исламскиот поглед на употребата на слики, Отоманската Империја не спроведувала никакви хералдички практики. Ова во суштина значи празнина во хералдиката. Значи, почетоките на модерната хералдика во Македонија треба да се бараат во градскиот грб на Град Скопје, кој датира од почетокот на 1930-тите (Јоновски 2013). Скопје тогаш било административен центар на Вардарска Бановина на Кралството Југославија. Тој бил меѓу првите градови кои некогаш биле дел од Австро-унгарската Империја што стекнале грб. Грбот го прикажува Камениот мост со реката под него, тврдината и околните планини и е пример за таканаречената пејзажна хералдика (ibidem) (сл. 1). За време на бугарската окупација во Втората светска војна, слична идеја беше искористена за

INTRODUCTION

Human nature is guided and expressed through symbols. From the simplest and most intimate expression of love to the identification of groups and individuals, all human society is awash with symbols and figurative meanings. Bearing this in mind, it is not at all surprising that heraldry, from its emergence to the present day, arouses particular curiosity among people. That curiosity is directed towards the insignias (i.e., the coats of arms of individual historical figures) as well as the coats of arms of entire kingdoms, countries, territories, etc. Knowing this, it goes without saying that religious symbols, artefacts, churches, saints and other items of religious origin will have a significant influence and representation in heraldry.

Macedonia, a country in the heart of the Balkans has traditionally been in the grind of events between the East and West. Although, heraldry in various forms is known in Macedonia from the middle ages it is in the late 20th century that a somewhat systematic attempts have been made at studying and developing new heraldic practices. The oldest symbol associated to a territorial entity in Macedonia is the flag over Skopje, shown on the Angelino Dulcerti map of 1339 (Jonovski, 2015). In 1395 Skopje fell under the Ottomans and in 1430 so did Salonica. Thus, the of Macedonia would remain under Ottoman rule for the next five centuries until 1912. Due to the Islamic view of usage of images the Ottoman Empire did not conduct any heraldic practices. This in effect meant a gap in heraldry. So, the beginnings of modern heraldry in Macedonia should be sought in the civic coat of arms of the City of Skopje, dating from the beginning of the 1930s (Jonovski 2013). Skopje was then the administrative center of Vardar Banovina (province) of the Kingdom of Yugoslavia. It was among the first cities which had not been part of the Austria-Hungarian Empire to acquire arms (ibidem) (fig. 1). The coat of arms shows the stone bridge with the river beneath, the fortress, and the surrounding mountains and it's an example of the so-

Сл./Fig. 1

дизајнот на грбот во 1941 година (ibidem) (сл. 2).

По Втората светска војна, новоформираната Народна Република Македонија станува дел од Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Во овој период, иако не задолжително, поимот хералдика означува месна хералдика. Во ова време на „мрачен и тоталитарен режим“ земјата претрпува неколку територијални поделби, но до 1965 година територијалната организација се стабилизира и останува во сила до 1996 година. Во овој период земјата има 32 општини (Сл. весник 2/65). Ниту еден конкретен закон за територијална организација на државата не бил во сила, бидејќи работата била регулирана со Уставен закон, кој пак од своја страна не ги споменувал грбовите или знамињата на општините. Меѓутоа, во 1970 година, Милош Константинов, пионер на македонските хералдички истражувања (Јоновски 2019), пишува статија за месната хералдика и истакнува дека во истражување за употреба на грб само седум од 32 општини одговориле позитивно (Константинов 1970). Тоа биле општините: Скопје, Битола, Куманово, Крушево, Охрид, Струга и Радовиш (сл. 3). Пет други општини одговориле негативно, а преостанатите воопшто и не одговориле. Како што е за очекување, сите седум општински грбови биле дизајнирани во социјалистички манир и ниту еден не содржел религиозни симболи.

По падот на комунизмот и независноста од СФРЈ во 1991 година се чини дека територијалната реорганизација не е меѓу приоритетите на новоформираната демократска влада.

Ова се случува пет години подоцна, во 1996 година, кога 32-те стари општини биле поделени на 123 нови, плус главниот град Скопје како единица со посебен Статус (Сл. весник 49/96). Овој пат територијалната организација била санкционирана со Закон кој дозволува грбови. Така, член 7 од овој закон гласел: *Единиците на локалната самоуправа [општините] можат да имаат свој грб и знамиња. Грбот*

called landscape heraldry (ibidem). During the Bulgarian occupation in World War II a similar idea was used for a design of the arms in 1941 (ibidem) (Fig. 2).

After WWII, the newly formed People's Republic of Macedonia became part of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia. In this period, even though not obligatory, the term heraldry meant civic heraldry. In this time of "dark and totalitarian regime" the country had several territorial divisions but by 1965 the divisional organization stabilized and remained in place until 1996. There were 32 municipalities during this period (Сл.

Весник 2/65). No specific law for the territorial organization of the country was in force, since the matter was regulated by the Constitutional Law, which in terms did not mention coats of arms or flags of the municipalities. However, in 1970 Milosh Konstantinov, a pioneer of Macedonian heraldry studies (Јоновски 2019), wrote an article on civic heraldry and pointed out that in an inquiry about the use of coat of arms just seven out of the 32 municipalities replied positively (Константинов 1970). Those were the municipalities of Skopje, Bitola, Kumanovo, Krusevo, Ohrid, Struga and Radovich (Fig. 3). Five Municipalities answered negatively, and the rest did not answer at all. As expected, all seven of the municipal coats of arms were designed in socialist fashion and none featured religious emblems.

After the fall of communism and independence from SFRY in 1991 it seemed that territorial reorganization was not among the priorities of the newly established democratic government. This happened five years later in 1996 when the 32 old municipalities were broken up into 123 new ones, plus the capital City of Skopje as a special status unit (Сл. Весник 49/96). This time the territorial organization was sanctioned by Law which allowed for coats of arms. Thus, Article 7 of this Law read: *The Units of the local self-government [Municipalities] may have their own coat of arms and flags. The coat of arms and flag of the municipality (hereinafter*

Сл./Fig. 2

Сл./Fig. 3

и знамето на општината (во натамошниот текст: грб и знаме), се разликуваат од грбот и знамето на Република Македонија и од грбовите и знамињата на другите општини, како и од грбовите на другите земји и грбовите и знамињата на општините во други земји. Грбовите и знамињата се разликуваат од грбот и знамињата на други земји и меѓународни организации. Начинот и постапката за определување на грбот и знамето се уредуваат со Статутот. Грбот и знамето на општините може да се користат по регистрацијата од страна на институцијата државна управа надлежна за локалната самоуправа (Сл. весник 52/95).

Во 2004 година, нова територијална организација го намалува бројот на општини на 84 плус Градот Скопје со посебен Статус. Член 10 од новиот закон гласи: (1) Општините можат да имаат свои грбови и знамиња. (2) Грбот и знамето на општината (во натамошниот текст: грб и знаме) се разликуваат од грбот и знамето на Република Македонија и од грбовите и од знамињата на другите општини и тоа на Градот Скопје. (3) Грбот и знамето се разликуваат од грбовите и знамињата на други држави, локални самоуправи на други земји и меѓународни организации. (4) Начинот и постапката за определување на грбот и знамето се уредуваат со Статутот. (5) Министерството надлежно за вршење на работите од областа на локалната самоуправа води регистар на грбот и знамињата на општините во Македонија. (6) Грбот и знамето можат да се користат по уписот во регистарот од ставот (5) на овој член. (7) Министерот надлежен за вршење на работите од областа на локалната самоуправа ги пропишува содржината и начинот на водење на регистарот од ставот (5) на овој член (Сл. весник 55/04).

Во 2013 година бројот на општини е повторно намален на 80 и тоа е бројката што е во сила до денес. Законите споменати погоре регулираат барем некои аспекти од месната хералдика и вексилологија во Македонија. Оваа регулатива ја става Македонија во категоријата земји со некаков вид хералдичка власт поврзана со извршната власт (Антонов 2008).

referred as coat of arms and flag) must differ from the coat of arms and the flag of the Republic of Macedonia and coats of arms and the flags of other municipalities, as well as the coats of arms of other countries and the coats of arms and the flags of municipalities in other countries. Coats of arms and flags differ from coat of arms and flags of other countries and international organizations. The manner and procedure for determining the coat of arms and flag is regulated by the Statute. The coat of arms and flag of the municipalities may be used after the registration by the institution of State Administration in charge of local self-government (Сл. Весник 52/95)

In 2004 a new territorial reorganization reduced the number of municipalities to 84 plus the City of Skopje with special status. Article 10 of the new Law read: (1) *Municipalities may have their own coats of arms and flags.* (2) *The coat of arms and the flag of the municipality (hereinafter referred coat of arms and flag), differs from the coat of arms and the flag of the Republic of Macedonia and coats of arms and the flags of other municipalities and that of the City of Skopje.* (3) *The coat of arms and flag differ from the coats of arms and the flags of other countries, local governments of other countries and international organizations.* (4) *The manner and procedure for determining the coat of arms and the flag is regulated by the statute.* (5) *The Ministry responsible for carrying out activities relating to local government keeps a register of coat of arms and flags of the municipalities in Macedonia.* (6) *The coat of arms and flag may be used after the registration in the register under paragraph (5) of this article.* (7) *The Minister responsible for carrying out activities related to local Government shall prescribe the content and manner of keeping the register under paragraph (5) of this article (Сл. Весник 55/04).*

In 2013 yet again the number of municipalities was reduced to 80 and this is the number in effect up to present day. The laws mentioned above regulate at least some aspects of municipal heraldry and vexillology in Macedonia. This regulation puts Macedonia in the category of countries with some type of heraldic authority connected to the executive government (Антонов 2008).

РЕЛИГИОЗНА АМБЛЕМАТИКА ВО МЕСНАТА ХЕРАЛДИКА

Македонија два милениуми е центар на христијанството. Земјата изобилува со христијански реликти и симболи. Со манастири стари повеќе од илјада години и население кое се смета за длабоко религиозно, таа е земја на неверојатни православни традиции и убавини. Меѓутоа, иако Комунистичката партија на Македонија како дел од Сојузот на комунистите на Југославија строго не ја забранувала религијата дури по падот на комунизмот Црквата ќе влезе во главниот видокруг на македонското општество. Оваа транзиција доведе до релативно широка употреба на религиозни симболи во месната хералдика.

Поради недостиг на официјален државен хералдички авторитет, состојбата со хералдичката точност и водењето по хералдички правила, дури и основните, при создавањето и стекнувањето со општински грб во најмала рака е проблематична. Иако некои општини имаат хералдички исправен грб, повеќето од нив немаат. Општинските грбови кои моментално се користат може да се класифицираат во пет општи категории и повеќе дополнителни поткатегории. Оваа класификација укажува на нивото на хералдичка точност на одреден грб, како и на тоа што треба да се направи за да се подобри таа точност. Главните пет категории се: (1) Хералдички грбови: грбови кои би можеле да се сметаат за хералдички; (2) Близу хералдички грбови: грбови што може да се сметаат како хералдички со мали корекции; (3) Можни хералдички грбови: грбови што може да се преработат на хералдички начин; (4) Тешко хералдички грбови: грбови кои би можеле да се преработат на хералдички начин со сериозен редизајн и намалување на бројот на елементи и (5) Нехералдички грбови: грбови без шанси да станат хералдички (Јоновски 2012). Како што сугерира класификацијата, состојбата во македонската општинска хералдика е комплицирана. Затоа нема да навлегуваме во длабинска хералдичка анализа на грбовите кои прикажуваат некаква религиозна амблематика, туку ќе ги дадеме типовите и видовите прикажани амблеми.

И покрај богатите христијански традиции и изобилството на религиозни реликвии, брзото разгледување на македонските општински грбови покажува дека се користат само два

RELIGIOUS EMBLEMS IN CIVIC HERALDRY

Macedonia has been a center of Christianity for two millennia. The country is abundant in Christian relics and emblems. With monasteries more than a thousand years old and a population considered deeply religious it is a place of staggering orthodox traditions and beauties. However, it was after the fall of communism that the Church came into the main scope of Macedonian society even though the Communist party of Macedonia, as part of the League of Communists of Yugoslavia, did not strictly forbid religion. This transition has led to the relatively wide use of religious emblems in municipal heraldry.

Because of the lack of an official state heraldic authority, the situation with the heraldic accuracy and the consideration of heraldic rules, even the basic ones, when creating and acquiring of municipal coat of arms is problematic to say the least. Though some municipalities have heraldically correct coats of arms, most of them do not. The civic coats of arms that are currently used can be classified into five general categories, and further sub-categories. This classification indicates the level of heraldic accuracy of a certain coat of arms as well as what should be done to improve that accuracy. The main five categories are: (1) Heraldic coats of arms: arms that could be considered as heraldic; (2) Near heraldic arms: arms that could be considered as heraldic with minor corrections; (3) Possible heraldic arms: arms that could be redone in an heraldic manner; (4) Hardly heraldic arms: arms that could be redone in an heraldic manner with serious redesign, and reducing the number of elements and (5) Non heraldic arms: arms with no chance of becoming heraldic (Jonovski 2012). As the classification suggests, the situation in Macedonian municipal heraldry is complicated. This is why we will not go into an in-depth heraldic analysis of the coats of arms that display some kind of religious emblematics but rather give the types and sorts of the displayed emblems.

Despite the rich Christian traditions and abundance of religious relics a quick overview of the Macedonian municipal coats of arms shows that only two religious emblems are used. Those are the cross and a silhouette of a church. Most of

верски симболи. Тоа се крст и силуета на црква. Повеќето од грбовите покажуваат само еден од овие амблеми, но неколку ги прикажуваат и двата. Од осумдесетте постојни грбови, дваесет и еден имаат христијански религиозни амблеми на себе.

Дополнително, во земјата има значително муслиманско малцинство. Ова доведе до појава на исламски симболи на некои граѓански оружја. Постојат два грба кои прикажуваат такви симболи. Тоа се краците на Дебар и Пласница.

ГРБОВИ СО ЦРКВИ

Единаесет грбови имаат цркви или делови од цркви како амблеми. Овие амблеми можат да се поделат во три групи: (1) Делови од цркви или манастири (2) Урнатини или силуета на вистинска црква и (3) Силуета на генеричка црква.

Најчести делови од црковен комплекс што се користат на грбовите се црковните камбанарии. Тоа е случај со три грба. Станува збор за грбовите на Берово, Дебар и Зелениково. На грбот на Берово се претставени камбанаријата и нартексот на манастирската црква на женскиот манастир „Свети архангел Михаил“ во градот. Во Статутот на Општината се наведува дека грбот има кружна форма и дека меѓу другите елементи што го прават грбот пример за таканаречената пејзажна хералдика е гореспоменатиот манастирски комплекс (Статут 2002) (сл. 4).

Грбот на Дебар е уште еден пример за пејзажна хералдика. Тој прикажува панорамска сцена на градот. Еден од предметите во таа глетка е камбанаријата на црквата „Успение на Пресвета Богородица“. Официјалниот опис на грбот од Статутот на Општината гласи: *општината има грб во форма на штит, кој ги вклучува елементите што ја симболизираат антиката и старата архитектура на градот, амамот, џамијата и црквата како симболи на заедничко живеење, мостот на реката Радика, тврдината како симбол на отпорот, термалните води, акумулационото езеро, браната со хидроцентралата и планинскиот терен* (Статут 2003) (сл. 5).

Третиот грб во оваа подгрупа, оној на Зелениково прикажува генеричка

the coats of arms only show one of these emblems but a few display both. Out of the eighty existing coats of arms, twenty-one have Christian religious emblems on them.

Additionally, there has been a significant Muslim minority population in the country as well. This has led to the appearance of Islamic symbols on some civic arms. There are two coats of arms that display such symbols. Those are the arms of Debar and Plasnica.

COATS OF ARMS WITH CHURCHES

Eleven coats of arms have churches or parts of churches as emblems in charge. These emblems can be subdivided in three groups: (1) Parts of churches or monasteries (2) Ruins or a silhouette of an actual church and (3) Silhouettes of a church in general.

The most common parts of a church complex used on the coats of arms are the church bell towers. This is the case with three coats of arms. These are the coats of arms of Berovo, Debar and Zelenikovo. The coat of arms of Berovo features the bell tower and the narthex of the monastery church of the female monastery of Saint Archangel Michael in the town. The statute of the municipality states that the coat of arms has a circular form and that among the other elements that make the coat of arms an example of the so-called landscape heraldry is the above-mentioned monastery complex (Статут 2002) (Fig. 4).

The coat of arms of Debar again is an example of landscape heraldry. It features a panoramic scene of the town. One of the objects in that scenery is a bell tower of the church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary. The official description of the arms from the Municipality statute reads: *the municipality has a coat of arms in the form of a shield, which includes the elements that symbolize the antiquity and old architecture of the city, the hammam, the mosque and the church as symbols of common living, the bridge over the Radika river, the fortress as a symbol of resistance, the thermal waters, the reservoir lake, the dam with the hydroelectric plant and the mountainous terrain.* (Статут 2003) (Fig. 5)

Сл./Fig. 4

Сл./Fig. 5

слика на камбанарија покрај црковен објект. Ова е единствениот показател дека е сакрален објект во инаку пасторалната сценографија (сл. 6). Според Статутот на Зелениково, официјалниот опис на грбот се утврдува со уредба на Советот на Општината (Статут 2019 година). Оваа уредба не беше достапна.

Три општини имаат грб со амблем од втората подгрупа. Станува збор за општините Дојран, Крива Паланка и Старо Нагоричане. Дојран има сложен четворен грб. Во однос на хералдичката точност, овој грб е во втората подгрупа на речиси хералдички грб со потреба од само отстранување на текстот (Јоновски 2012). Статутот на Општината го опишува грбот како шпански штит со четири полиња (Статут 2006). Првото поле од штитот прикажува урнатина на црква (сл. 7). Тоа е урнатината на соборниот храм „Свети Илија“ во Стар Дојран. Црквата е изградена во 1848 година, а разурната во бомбардирањето на Дојран за време на Првата светска војна во 1916 година. Во 2003 година почнува процес на реставрација и катедралата е обновена. Важно е да се напомене дека грбот ја претставува катедралата на хералдички начин со нејзината источна олтарна страна и камбанаријата покрај неа.

Грбот на Крива Паланка прикажува стилизација на најпознатиот дел на манастирот „Св. Јоаким Осоговски“, а имено 12-куполен покрив на тронартексната базилика (сл. 8). Црквата е ремек-дело на еден од најпознатите македонски градители, Андреја Дамјанов. Овој грб е еден од ретките општински грбови што всушност е хералдички (Јоновски 2012). Според Статутот на Крива Паланка, официјалниот опис на грбот се утврдува со уредба на Советот на Општината (Статут 2023), но оваа уредба не е достапна.

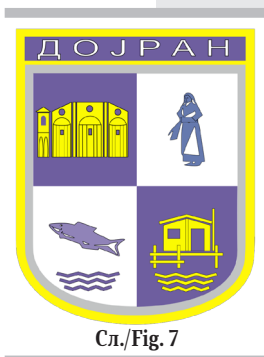
Следен грб е тој на општина Старо Нагоричане. Во однос на хералдичката точност, спаѓа во тешко хералдичката група грбови (Јоновски 2012). Составот на овој грб е многу сложен. На ескутон на грбот се наоѓа

Сл./Fig. 6

The third coat of arms in this subgroup, that of Zelenikovo, displays a generic image of a bell tower alongside a churchlike object (Fig. 6). This is the only indication of it being a sacral object in the otherwise pastoral scenery. According to the statute of Zelenikovo the official description of the arms is established with a decree of the Municipality's Council (Статут 2019). However, this decree was not available.

Three municipalities have coats of arms with charges from the second subgroup. These are the municipalities of Dojran, Kriva Palanka and Staro Nagorichane. Dojran has a complex quartered arms. In terms of heraldic accuracy this coat of arms is in the second subgroup, a near heraldic arms that needs text removal only (Jonovski 2012). The statute of the municipality describes the arms as a Spanish shield with four fields (Статут 2006). The first field of the shield displays a ruin (Fig. 7) of the cathedral of St. Elijah in Old Dojran. The

Сл./Fig. 7

church was built in 1848 and ruined in the bombardment of Dojran during World War I in 1916. In 2003 a restoration process began and the cathedral has been restored. It is important to note that the coat of arms represents the cathedral in heraldic fashion with its east altar side and the bell tower alongside it.

The coat of arms of Kriva Palanka displays a stylization of most recognizable part the monastery of St. Joachim of Osogovo. Namely the twelve-domed roof of the three-narthexed basilica (Fig.8). The church is a masterpiece of one of the most famous Macedonian builders, Andreja Damjanov. This coat of arms is one of the few municipal arms that is actually heraldic (Jonovski 2012). According to the statute of Kriva Palanka the official description of the arms is established with a decree of the Municipality's Council (Статут 2023). However, this decree was not available.

Сл./Fig. 8

The next coat of arms is that of the municipality of Staro Nagorichane. In terms of heraldic accuracy, it belongs to the hardly heraldic group of arms (Jonovski 2012). The composition of these arms is very complex. On an escutcheon we find

композиција која прикажува слика на црква. Тоа е црквата „Св. Ѓорѓи“ во селото Старо Нагоричане. Официјалниот опис во Статутот на Општината го потврдува тоа со наведување дека црквата „Св. Ѓорѓи“ е во преден план на грбот (Статут 2004) (сл. 9).

Сл./Fig. 9

Интересен случај е општина Свети Николе. Некаде во 2014 година општината доби хералдички исправен грб. Но, во 2021 година, новата локална власт ја врати употребата на стариот и хералдички неисправен грб. Статутот го опишува овој грб како: како штит во кој се вметнати препознатливите симболи на градот, црквата „Свети Никола“ (Статут 2021) (сл. 10).

Сл./Fig. 10

Општините Илинден, Кисела Вода, Конче, Новаци и Пробиштип имаат силуети на генерички цркви (сл. 11, 12, 13, 14, 15). Овие силуети не се наменети да претставуваат одредена црква, туку прикажуваат религиозен храм. Според Статутот на Илинден, Пробиштип и Кисела Вода, официјалните описи на грбовите се утврдуваат со уредба на Советот на Општината (Статут 2023) (Статут 2005) (Статут 2019a). Тие понатаму наведуваат дека уредбите се составен дел од статутите на општините. Сепак, овие уредбите не се дадени во статутите. Повторно, според Статутот на Конче, официјалниот опис на грбот се утврдува со уредба на Советот на Општината (Статут 2006a). Но, и оваа уредба не е достапна. Општина Новаци е особен случај по тоа што има член во Статутот кој вели: Општината има грб и потоа прикажува слика на грбот без никаков вербален опис (Статут 2019б).

a composition displaying a photographic image of a church. It's the church of St. George in the village of Staro Nagorichane. The official description in the municipality's statute confirms this by stating that the church of St. George is in the forefront of the arms (Статут 2004) (fig. 9).

The municipality of Sveti Nikole is an interesting case. Some time back in 2014 the municipality obtained a heraldically correct coat of arms. But in 2021 a new local government resumed the use of the old and heraldically incorrect arms. The statute describes this coat of arms as a shield in which are inserted recognizable symbols of the town and the church of Saint Nicholas (Статут 2021) (fig. 10).

The municipalities of Ilinden, Kisela Voda, Konche, Novaci and Probishtip have silhouettes of churches in general (fig. 11, 12, 13, 14, 15). These silhouettes are not meant to represent a particular church but rather suggest a religious temple. According to the statute of Ilinden, Probishtip and that of Kisela Voda the official descriptions of the arms are established with a decree of the Municipality's Council (Статут 2023) (Статут 2005) (Статут 2019a). They further go to state that the decrees are an integral part of the municipalities' statutes. However, these decrees were not featured in the statute. Again, according to the statute of Konche the official description of the arms is established with a decree of the Municipality's Council (Статут 2006a). However, this decree was not available. The municipality of Novaci is a peculiar case in that it has an article in the statute that states: The municipality has a coat of arms and then it goes to show the picture of the arms without any verbal depiction (Статут 2019б).

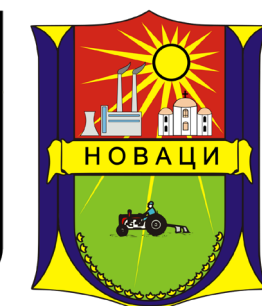
Сл./Fig. 11

Сл./Fig. 12

Сл./Fig. 13

Сл./Fig. 14

Сл./Fig. 15

ГРБОВИ СО КРСТОВИ

Крстот е присутен во македонската месна хералдика во еднаесет различни форми. Три општини имаат хералдички крст како основна хералдичка фигура. Тоа се општините Босилево, Македонски Брод и Старо Нагоричане. Босилево и Македонски Брод користат крстови направени од стап и врвца. Крстот се користи првенствено за поделба на грбот. Според статутот на општините, официјалните описи на грбовите се утврдуваат со уредба на Советот на општината, а таа е составен дел од Статутот (Статут 2014а) (Статут 2017) (сл. 16 и 17). Сепак, оваа уредба не е дадена во Статутот. Старо Нагоричане на својот грб има хералдички крст врз кој е поставен ескутон. Она што е интересно е дека описот на грбот во Статутот не го споменува овој елемент воопшто (Статут 2004).

Општина Богданци има два крста. Грбот е класифициран како речиси хералдички. Помеѓу другите елементи на штитот наоѓаат грчки крст и салтир, обете празни, поставени еден врз друг (сл. 18). Во член 7 од Статутот на Богданци, за крстовите, се вели: *Околу дискот на самата негова линија се поставени осум симетрично распоредени краци од два дијаметрално поставени крста исцртани во златно-жолта боја. Краците се во правоаголна форма, чија ширина и должина е еден спрема два. Краците на едниот крст се совпаѓаат со пресекот на хоризонталната и вертикалната оска на внатрешниот штит, а на другиот крст со пресекот на неговите дијагонални оски. Краците се одвоени од работ на внатрешниот диск* (Статут 2005).

Виница има нехералдички или квазихералдички грб. Се одликува со пејзажни елементи, сончеви зраци итн. Во композицијата по случаен избор е поставен клинест крст (празен/фимбриран) (сл. 19). Ова е опишано на следниот начин во член 6 од Статутот:

Сл./Fig. 16

Сл./Fig. 17

Сл./Fig. 18

Сл./Fig. 19

COATS OF ARMS WITH CROSSES

The cross is present in Macedonian local heraldry in eleven different forms. Three municipalities have a heraldic cross as a basic heraldic figure. These are the municipalities of Bosilevo, Makedonski Brod and Staro Nagoricane. Bosilevo and Makedonski Brod use crosses made of endorse and barrulet (fig 16&17). The cross is used primarily to divide the coat of arms. According to the statute of the municipalities, the official descriptions of the coats of arms are determined by a decree of the Council of the municipality, and it is an integral part of the statute (Статут 2014а) (Статут 2017). However, this regulation is not provided in the statute. Staro Nagoricane has a heraldic cross on its coat of arms with an escutcheon placed on it (Fig. 9). What is interesting is that the description of the coat of arms in the statute does not mention this element at all (Статут 2004).

The municipality of Bogdanci features two crosses. The coat of arms is classified as nearly heraldic. Among the other element on the field we find a Greek cross and a saltire both voided surmounted one on the other (Fig. 18). Article 7 of the statute of Bogdanci, regarding the crosses, states the following: *Around the disc on its very line are placed eight symmetrically arranged arms of two diametrically placed crosses drawn in golden-yellow color. The arms are rectangular in shape, the width and length of which is one to two. The arms of one cross coincide with the intersection of the horizontal and the vertical axis of the inner shield and of the other cross with the intersection of its diagonal axes. The arms are separated from the rim of the inner disc* (Статут 2005).

Vinica has a non-heraldic or quasi heraldic coat of arms. It features elements of landscape, sunrays etc. A cross potent (voided/fimbriated) is placed randomly in the composition (Fig. 19). This is described as follows in article 6 of the

на 1/8 од висината на грбот, централно е поставен „Крстот на Константин“ со големина од ¼ од штитовите во жолта контура и црвено полнење (Статут 2010).

Општина Охрид има хералдички грб. Таа е една од неколкуте македонски општини со одлично хералдичко решение. Грбот има три верзии: мал, среден и голем. Според член 8 од Статутот, блазонот на грбот гласи: *На сино поле зелен рид на кој е поставен сребрен ѕид со две кули и порта. Водата е претставена во подножјето на ридот, а во водата златна едрилица со сребрено едро. Јарболот на чамецот завршува со трolist крст* (Статут 2014б) (сл. 20). Користењето на грбот е регулирано со посебен правилник (Сл. гласник 2014/10).

Општина Ранковце има грб класифициран како речиси хералдички. На полето на грбот има ескутон со специфичен крст наречен ранковски крст (сл. 21). Тој е изгравирани на камен блок во локална селска црква во селото Ранковце кај градот Крива Паланка.

Како што споменавме погоре, општина Свети Николе е интересен случај. Хералдички исправниот грб кој беше укинат имаше блазон: *На лево закосен златно и зелено, крст од пастирски стапови обратно*. Крстот е составен од испреплетени четири пастирски стапови (сл. 22).

Општина Радовиш е уште еден пример за хералдички исправен грб во македонската месна хералдика. Блазонот гласи: *Сребрено, црвен радовишки крст, штитот орамнен градобрански црвено* (Статут 2013) (сл. 23). Радовишкиот крст се наоѓа на стара црква во градот Радовиш. Грбот има мала, средна и целосна хералдичка верзија. Користењето на грбот е регулирано со посебен правилник.

Крива Паланка е необичен случај. Локално јадење, симитот е претставено преку својата единствена форма во специјално креиран нов хералдички симбол

statute: *at 1/8 of the height of the coat of arms, the “Cross of Constantine” is centrally placed, with a size of ¼ of the shield in yellow outline and red filling* (Статут 2010).

The municipality of Ohrid has a heraldic coat of arms. It is one of only several Macedonian municipalities that do. The arms have a small, medium and a full heraldic version. According article 8 of the statute the blazon of the arms goes: *On a blue field a green hill on which a silver wall with two towers and a gate is placed. Water is represented at the foot of the hill and in the water a golden sailing boat with a silver sail. The mast of the boat ends in a trefoil cross* (Статут 2014) (Fig. 20). The use of the coat of arms is regulated with a special rulebook (Сл. Гласник 2014/10).

The municipality of Rankovce has a coat of arms classified as nearly heraldic. The field of the coat of arms features an escutcheon with a specific cross named Rankovce cross (Fig. 21). The cross is engraved on a stone block at a local village church in the village Rankovce near the town of Kriva Palanka.

As mentioned above, the municipality of Sveti Nikole is an interesting case. The heraldically correct coat of arms that was abolished had a blazon: *Per bend sinister Or and Vert, a pastoral staff cross counterchanged*. The cross is made out of four pastoral staffs intertwined (Fig. 22).

The municipality of Radovish is another example of a heraldically correct coat of arms in Macedonian civic heraldry. The blazon goes: *Argent a Radovish cross Gules, bordure embattled of the second* (Статут 2013) (Fig. 23). The Radovish cross is a variety found on an old church in the town of Radovish. The arms have a small, medium and a full heraldic version. The use of the coat of arms is regulated with a special rulebook.

Kriva Palanka is a peculiar case. A local dish, the simit, is represented through its unique form in a specially created new heraldic symbol named “cruciform pretzel node” (Velichkovski 2012) (Fig. 8). It is placed on escutcheon.

Сл./Fig. 20

Сл./Fig. 21

Сл./Fig. 22

Сл./Fig. 23

наречен „крстовиден симитен јазол“ (Величковски 2012) (сл. 8). Крстот е поставен на ескутон на грбот.

Струмица има тешко хералдички грб. Штитот на грбот е поделен на четири полиња. Во првото поле наоѓаме прикажан топчест крст (сл. 24). Статутот го опишува крстот вака: *штитот е поделен на четири полиња во кои има симболи: во горниот лев агол е насликан златен крст од манастирот Свети Леонтие во селото Водоча од 11 век* (Статут 2006б).

Општина Сопиште има нехералдички или квазихералдички грб. Грбот прикажува пејзаж, сончеви зраци, брана, археолошки урнатини итн. Во композицијата како дел од пејзажот по случаен избор е поставен голготски крст како споменик на основа (сл. 25). Според Статутот на Општината, официјалниот опис на грбот се утврдува со уредба на Советот на Општината (Статут 2007). Понатаму се наведува дека уредбата е составен дел на Статутот на Општината. Сепак, оваа уредба не е вклучена во статутот.

ГРБОВИ СО ИСЛАМСКИ СИМБОЛИ

Како што беше споменато погоре, само два општински грба припаѓаат на оваа група. Тоа се грбовите на Дебар и Пласница. Како што е опишано погоре, Дебар има сложен грб, пример за пејзажна хералдика. Се одликува со панорамска сцена на градот. Еден од елементите во таа глетка е Инкар џамија во градот (Статут 2003) (сл. 5). Имено, Дебар денес е претежно муслимански град. Треба да се спомене дека овој грб е единствен во македонската граѓанска хералдика по тоа што има и џамија и црква.

Општина Пласница има нехералдички или квазихералдички грб. Штитот на грбот има донекаде ренесансен облик. На него има пејзажни елементи како сноп пченица и тутунски лисја, златна полумесечина со зелена празна петокрака во црвена рондела (сл. 26). И овде како и со другите општини според Статутот на Пласница, официјалниот опис

Сл./Fig. 24

Strumica has a hardly heraldic coat of arms. The shield of the arms is quartered. In the first field we find a cross pommy displayed. The statute describes the cross as follows: *the shield is divided into four fields in which there are symbols: in the upper left corner a golden cross from the monastery of St. Leontie in the village of Vodocha from the 11th century is painted* (Статут 2006б) (Fig. 24)

The municipality of Sopište has a non-heraldic or quasi heraldic coat of arms. It features a landscape, sunrays, a dam, archeological ruins etc. A passion cross is placed as a monument on a base randomly in the composition as part of the landscape (Fig. 25). According to the statute of the municipality the official description of the arms is established with a decree of the Municipality's Council (Статут 2007). It further goes to state that the decree is an integral part of the municipality's statute. However, this decree was not featured in the statute.

Сл./Fig. 25

COATS OF ARMS WITH ISLAMIC SYMBOLS

As mentioned above only two civic arms belong to this group. Those are the coats of arms of Debar and Plasnica. As described above Debar has a complex arm an example of landscape heraldry. It features a panoramic scene of the town. One of the objects in that scenery is the Inkyar mosque in the town (Статут 2003) (Fig. 5). Namely, Debar is predominantly a Muslim town today. It should be mentioned that this coat of arms is unique in Macedonian civic heraldry in that that it features a both a mosque and a church.

The municipality of Plasnica has a non-heraldic or quasi heraldic coat of arms. The shield of the arms has a somewhat Renaissance shape and it features a landscape-like image of wheat and tobacco leaves, a golden crescent with a green voided mullet in a roundel gules (Fig. 26). As was the case with other municipalities, according to the statute of Plasnica the official

Сл./Fig. 26

на грбот е утврден со уредба на Советот на Општината (Статут 2006в). Сепак, оваа уредба не е достапна.

ЗАКЛУЧОК

Кога станува збор за месната хералдика, можеме да заклучиме дека религиозната амблематика, иако релативно широко распространета низ македонската месна хералдика не е квалитетно застапена. Има единаесет грбови со цркви и десет со крстови. Ниту една црква не е главен амблем во ниту еден од грбовите. Во четири случаи тие се наменети да претставуваат конкретни и реални црковни објекти, додека во преостанатите случаи се повеќе линеарна скица. Кога станува збор за крстовите како амблеми во македонската месна хералдика, можеме да идентификуваме единаесет различни видови од нив. Во најмалку три грба, крстовите се главен амблем. Три грба имаат крст како хералдичка фигура, додека преостанатите имаат специфичен тип на крст. Четири од овие видови се од македонско потекло. Иако Македонија има значително муслиманско население, тоа не се одразува многу на месната хералдика. Причината за тоа треба да се бара во исламските гледишта за симболичките претстави.

description of the arms is established with decree of the Municipality's Council (Статут 2006с). However, this decree was not available.

CONCLUSION

When it comes to municipal heraldry we can conclude that religious emblems, although relatively widely spread across Macedonian municipal heraldry, are not represented in a quality way. There are eleven coats of arms with churches and ten with crosses. No church is a main charge in any of the arms. In four cases they are meant to represent concrete and real church objects, while in other cases they are more of a linear sketch. When it comes to the crosses as charges in Macedonian municipal heraldry, we can identify eleven different types. In at least three coats of arms the crosses are a main charge. Three coats of arms have an ordinary cross, while the rest have a specific type of cross. Four of these types are of Macedonian origin. Although Macedonia has a significant Muslim population this does not reflect heavily on civic heraldry. The reason for this should be sought in the Islamic views on symbolic representations.

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

- Jovan Jonovski, Coat of arms of the City of Skopje, Macedonian Herald 7, Skopje, 2013
Jovan Jonovski, Municipal Heraldry in the Republic of Macedonia, Macedonian Herald №6, Skopje, 2012
Stojanche Velichkovski, Vicissitudes of the Coat of Arms of Kriva Palanka, Macedonian Herald 6, Skopje, 2012
Јован Јоновски, *Симболите на Македонија*, Силбо, Скопје, 2015,
Јован Јоновски, Развојот на македонската хералдичка мисла, Историја LIV бр.1 ЗИРМ, 2019
Милош Константинов, „Седум градски грбови“, Македонски архивист, број 1, Здружение на архивистите на СРМ, Скопје, 1970
Службен весник 49/96
Службен весник 52/95
Службен весник 55/04
Службен гласник на Општина Охрид 2014/10
Статут на Општина Берово, 27.12.2002, член 7
Статут на Општина Дебар, 09.07.2003, член 6
Статут на Општина Зелениково, 03.07.2019, член 151
Статут на Општина Дојран, 29.03.2006, член 8
Статут на Општина Крива Паланка, 10.04.2023, член

7

- Статут на Општина Старо Нагоричане, 30.11.2004, член 8
Статут на Општина Илинден, 22.12.2010, член 118
Статут на општина Пробиштип, 25.07.2005, член 113
Статут на Општина Кисела Вода, 23.13.2019, член 163
Статут на Општина Конче, 21.06.2006 член 6
Статут на Општина Новаци, 12.06.2019, член 6
Статут на Општина Босилево, 31.12.2014, член 136
Статут на Општина Македонски Брод, 26.04.2017, член 106
Статут на Општина Богданци, 28.05.2005, член 7
Статут на Општина Веница, 03.09.2010, член 6
Статут на Општина Охрид, 26.08.2014, член 8
Статут на Општина Свети Николе, 12.03.2021, член 5
Статут на Општина Радовиш 08.10.2013, член 6
Статут на Општина Струмица, 27.04.2006, член 6
Статут на Општина Сопиште, 02.07.2007, член 9
Статут на Општина Пласница, 30.03.2006, член 9
Стојан Антонов, БХВО, 15 октомври 2008